

XVI. YÜZYIL FRANSIZ DİPLOMASİSİNDE OSMANLI TÜRKLERİ*

De Lamar JENSEN

Özet

Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki diplomatik ilişkilerin yakınlaşıp geliştiği dönem XVI. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu hususun önem kazanmasında etkili olan isimler ise Osmanlı Sultanı "Muhteşem" Süleyman ve Fransa kralı I. François idi. Biri Müslüman diğeri Hıristiyan iki ülkenin müşterek menfaatleri, Türk-Fransız müzakerelerinin uzun soluklu işbirliğine dönüşmesinde temel noktayı teşkil ediyordu. Fransız-Türk ittifakı, Akdeniz'deki ticarî sebeplerin öncelikli olması nedeni ile Fransız dış politikasının değerli bir parçası haline gelmişti. Doğu Akdeniz ticaretine katılma konusunda birçok Avrupa ülkesi hevesli iken, Fransa, başarılı Türk diplomasisi sayesinde diğerlerine kıyasla daha fazla ticarî hak ve imtiyaz elde edebildi.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl, "Muhteşem" Süleyman, I. François, Akdeniz, Doğu Akdeniz ticareti.

I

Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yakın diplomatik ilişkilerin geliştiği dönem, XVI. yüzyılın ilk yarısı idi. Bu karmaşık oyunda başrolü üstlenen, Hıristiyan âleminin Türklere karşı olan geleneksel tavrını ilk kez terk edip, onları dış politikasında aktif bir ortak yapan Fransa kralı idi.

Yüzyıllar boyunca İslâmiyet, Latin Hıristiyan âlemine karşı, dinî olduğu kadar askerî de bir tehlike olan başlıca rakip ve tehdit idi. II. Mehmed "Fatih", 1453'te Batı savunmalarını yarıp, Konstantinopol'ü istilâ edip, onu yeni Osmanlı başkenti İstanbul yaptığında, o tehlikenin yaklaştığı aşikârdı. Renkli kişilikli Papa II. Pius kilisenin savunucusu haline gelip, Rönesans Avrupası'nın

* "The Ottoman Turks In Sixteenth Century French Diplomacy", *The Sixteenth Century Journal*, XVI/4 (1985), 451-470.

kavgacı prenslerini tehlikeye karşı harekete geçirmek ve onları yeni bir haçlı seferine sürüklemek için ümitsizce çabaladı. Fakat bir haçlı seferi yapılması için atılan naralara ve Türklerin İtalya kıyılarını yağmalamalarına rağmen, sadece birkaç prens harekete geçirilebildi.

Sultan I. Selim 1517'de Mısır'ın fethini gerçekleştirdiğinde, Papa X. Leo cesur ve genç Fransa kralı I. François'ya başvurup, Avrupa güçleri arasındaki Türk karşıtı ittifakta liderliği üstlenmesini istedi. Ne de olsa, yakın geçmişte Marignano'da askerî cesaretini göstermiş ve kâfire karşı seferin yolunu açmıştı. Kısa bir süre sonra, bu hırslı genç kral Kutsal Roma İmparatorluğu için aday olduğunda, seçildiği zaman Türklere karşı Hıristiyan âlemini savunma azminde olacağını açıkladı¹.

Bu arka plana göre, I. François'nun Osmanlı Sultanı "Muhteşem" Süleyman ile olan "skandal" ittifakının doğuşu, boyutu ve sebeplerine ihtimam gösterilmesi gerekir. Aralarındaki ittifakın amacı neydi? François neden Hıristiyan geleneği ve önceki tavrı ile uyuşmayan bir siyaseti başlattı? Bu soruları cevapladığımızda, amacın başarılabildiğini ve ittifakın neden bu kadar süre muhafaza edildiğini de sorgulamalıyız.

Fransız-Türk ittifakının alışlagelmiş açıklaması, François'nun feci Pavia Savaşı'nı (1525) müteakip imparator V. Charles'a esir düştüğü zaman, sultana başvurup, askerî yardım istemesi olarak yapılabilir. Bu açıklama için birçok şey söylenebilir. Eğer bu bir "antlaşma süreci" ise, doğal olarak Hıristiyan vicdanını bir süreliğine şok edebilirdi. Fakat bir dizi netice içermiyor ise, bu ilişki unutulur ve François bir Hıristiyan hükümdar olarak dürüstlüğüne hala muhafaza edebilirdi.

Eğer sultana gönderilen ilk elçiye Fransa kralının verdiği talimatı tam olarak incelersek, neticeler sadeleştirilmiş olur. Fakat bu elçi Bosna'da

¹ *Négociations de la France dans le Levant et correspondances, mémoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople*, ed. Ernest Charrière, Paris 1848, I, 16-18, 78-82 ve *Journal de Jean Barrillon, secrétaire du Chancelier Duprat, 1515-1521*, ed. Pierre de Vaissière, Paris 1897, I, 250. Ayrıca J. Ursu'nun bakış açısıyla daha ayrıntılı olarak bkz. *La politique orientale de François Ier*, Paris 1908, s. 9-10.

katledilip, bütün evrakı çalınmıştır². Biz sadece onların ya da kralın 1525 yılının Aralık ayında Bâbüâli'ye yolladığı ikinci elçi Jean Frangipani'nin evraklarının içeriklerini tahmin edebiliriz. Onun sözde, sultanın Habsburglara arkadan saldırıp, kralı kurtarmasını içeren gizli raporu, ayakkabısının tabanında saklanmıştı³. Bu mektup hiçbir zaman ortaya çıkmadı; fakat biz Sultan Süleyman'ın verdiği ilginç cevaptan tam bir âdilâne Fransız talebi tasvirinin yeniden oluşturulabileceğini anlıyoruz. Sultan'ın cevabına göre kral, yardımın türünün belirtilmemesine rağmen ve büyük ihtimalle Frangipani'nin mektubunda da beyan edilmediği halde, "imdat ve yardım kuvvetleri" talebinde bulunmalıydı. Biz elçinin Sultan ile konuşmak üzere yetkilendirildiğini ve şifahi bir cevapla geri döndüğünü biliyoruz. Sultan Süleyman "Esasen, bu meseleleri ve maddeleri sefirinize sorunuz ve bilgilendirileceksiniz" diye tavsiyede bulundu⁴.

Frangipani, Temmuz 1526'da Batı'ya dönünce, hemen yeniden Sultan'a yollandı ve François'nun niyetinin Habsburgların Avrupa'yı ele geçirmesini önleyebilecek tek güç olan Türkler ile uzun soluklu bir ittifak kurmak olduğunu teklif eden, sözlü ve yazılı talimatlarını ulaştırdı. Bu elbette görevlerin sahte gizliliğini ve her iki tarafın yazıya dökme konusundaki isteksizliğini gösterir. Bunlara ilave olarak Polonya'daki Fransız vekil Antonio Rincon'un faaliyetleri⁵, I. François ile Polonyalı Sigismund ve Erdelli John Zapolya arasında geçen ve 1528'deki⁶ Fransız-Macar ittifakında doruk noktasına varan mektuplaşmalara göre, François tamamen Habsburg karşıtı doğu sınırı kurmayı ve bunun güneydoğu bölümünün güvenliğinin de Osmanlılar tarafından temin edilebilmesini ümit ediyordu. Doğudaki böyle bir müttefik ile Habsburg üzerinde baskı kurmakla François, Milano'nun kontrolünü yeniden ele geçirme

² Marino Saunto, *I Diarii de Marino Saunto*, Venedik 1879-1903, s. 39, 268. Joseph von Hammer, "Mémoires sur les premières relations diplomatiques entre la France et la Porte", *Journal Asiatique*, sayı 10 (1827), s. 23-24 ve Ursu, *La politique orientale*, s. 29.

³ Ursu, *La politique orientale*, s. 30. Ferdinand'ın elçilerinin raporu için bkz. "Bericht des Hieronymus von Zara und des Cornelius Duplicus Schepper an Ferdinand I.", *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte*, ed. Anton von Gévay, Viyana 1842, II, 1:1-50.

⁴ Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 116-18; Saunto, *Diarii*, XL, 824.

⁵ V.-L. Bourrilly, "Antonio Rincon et la politique orientale de François Ier, 1522-1541", *Revue historique*, sayı 113 (1913), s. 64-83, 268-308.

⁶ Bibliothèque Nationale, Paris [bundan sonra BNP olarak zikredilecek], Dupuy Koleksiyonu, 468, s. 191. Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 162-69.

ve Türklerin müthiş bir deniz gücü⁷ haline geldiği Akdeniz'deki etkisini çoğaltma ihtimalinin üzerinde duruyordu.

Böylece, görünüşte Habsburglara duydukları nefret ve onlardan korkmaları dışında hiçbir ortak noktaları olmayan biri Hıristiyan ve diğeri Müslüman iki ülkenin uzun soluklu işbirliğinin temelleri atılmıştı. Buna rağmen, muhtemelen, normalde görünenden daha fazla müşterek menfaatleri vardı ki bu menfaatler başından beri Fransız-Türk müzakerelerinin ve hatta XVI. yüzyıldaki Fransız-Türk diplomasisinin önemi artan bir hususiyeti idi. Özellikle bu işbirliğinin ticari avantajlarına işaret etmek isterim.

Elbette Fransızlar, Venedik ve Ragusa'nın Türkler ile yaptığı iltimaslı anlaşmalar dolayısıyla sahip oldukları imtiyazlardan haberdar idi. Hakikatte, Fransa da (Katalanlar ile beraber) Mısır ile önceden yaptığı anlaşmaların sonucunda Akdeniz'in bir kısmında ticarî imtiyazlar kazanmıştı. Bu anlaşmalar Sultan I. Selim'in Memluk Krallığı'nı fethetmesini müteakip tanınmış ve 1528'de Sultan Süleyman tarafından da tasdik edilmişti⁸. Eğer Fransa şimdi -Venediklilere kıyasla- daha geniş ticarî imtiyazlar elde edebilirse, bu onun düzensiz ekonomisi için bir lütuf, İspanya hizmeti için firar eden Andrea Doria ve onun büyük Ceneviz donanmasından sonraki zayıflayan gemiciliğini destekleyen ve Fransız şarabını, tekstilini ve metal eşyalarını satması için ek pazarlar sağlayan, bu nedenle de Yakınoğu ile Yeni Dünya ticaretinde kârdan pay alamamasını telâfi eden bir durumdu. Türkler de, Portekiz-Afrika baharat rotasının kurulmasıyla zarar gören Doğu Akdeniz ticaretini canlandırma hususunda yapacakları bir ticarî anlaşmadan, Avrupa mallarının ticareti için kolaylık sağlayarak kârlı çıkabilirlerdi.

François, Sultan Süleyman ile olan müzakerelerine, bir Osmanlı müttefikinin güvenilirliğinden emin olmadan ve hâlâ buna karşı olan Avrupa tepkisinden endişeli bir şekilde, ihtiyatlı olarak devam etti. Sultan'a dinî meseleler konusunda gizlice yaklaşarak, kutsal topraklardaki Hıristiyanların korunması ve İsrail'de camiye çevrilen bir Hıristiyan kilisesinin yeniden

⁷ Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 149-151, 155-60; Ursu, *La politique orientale*, s. 40-50. Ayrıca Dorothy Vaughan, *Europa and the Turk: A Pattern of Alliances, 1350-1700*, Liverpool 1954, s. 111-12.

⁸ BNP, Fonds français, 16141, s. 1-8; Dupuy, 429, s. 22-27; Bibliothèque de l'Arsenal, 4767, s. 1-3; Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 121-29; *Recueil des traités de la Porte ottoman avec les puissances étrangères*, ed. Ignace de Testa, Paris 1864, I, 23-28.

kiliseye döndürülmesini istedi. Sultan Süleyman'ın son isteğe cevabı olumsuz oldu; fakat Doğu Akdeniz'deki Hıristiyanları savunma hakkının Fransızlara verilmesi konusunda kapıyı aralık bıraktı⁹. François 1528 ya da 1529 yılında Doğu Avrupa başvekili, Antonio Rincon'u Sultan Süleyman ve onun güçlü sadrazamı İbrahim Paşa ile görüşmesi için yolladı. Rincon ikisi tarafından da iyi karşılanıp, 1530 yılında Doğu'dan getirdiği hediyeler ile beraber Fransa'ya döndü¹⁰. Rincon'un görevine karşı Avrupa'nın genel tepkisi, hemen evvelindeki Türklerin Viyana muhasarasından dolayı sert oldu.

Fakat Sultan Süleyman'ın bu faaliyetlerini Fransız inisiyatifine isnat etmenin bir mânâsı yoktu. İşin doğrusu, François'nın Macaristan ve Avusturya üzerine devam eden seferlerde kaybedecekleri kazanacaklarından fazla idi. Çünkü bu faaliyetler Habsburgların arkasındaki Alman prenslerini -Protestan olanları bile- birleştirme eğilimindeydi¹¹. Bu yüzden, Rincon 1532 yılının başında, Sultan'ı Avrupa'nın doğusunda gerçekleştireceği başka saldırılardan¹² vazgeçirmek için yeniden gönderildi. Yine de Rincon, Macaristan'ın istilâsı ve Osmanlı'nın Buda'yı zapt etmesini engelleyemedi. Sultan'ın dikkatini daimî düşmanı olan İran Şahı Tahmasb'a çevirmesini ya da François'nın Akdeniz'deki faaliyet¹³ için yenilenen çağrısına kulak vermesini sağlayan barış süreci Habsburg İmparatoru Ferdinand ile 1533'te sonuçlandı.

⁹ Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 129-31.

¹⁰ Bourrilly, "Antonio Rincon", s. 271-72. Cf. British Library, Londra [bundan sonra BLL olarak zikredilecek], Add. MSS. 28580, s. 165; *Calendar of State Papers, Spanish* [bundan sonra CSPS olarak zikredilecek], (Londra, HMSO, 1879), IV, Madde: 602; Ursu, *La politique orientale*, s. 58-60; ve C. D. Rouillard, *The Turk in French History, Thought and Literature*, 1520-1660, Paris 1938, s. 108. Sultan Süleyman Fransa'ya cevabını, Venedik Doğu Andrea Gritti'nin Türkiye'de doğan gayrimüşru oğlu Zorzi Gritti'yi elçi olarak göndererek verdi. *Calendar of State Papers, Venetian* [bundan sonra CSPV olarak zikredilecek], c: 619-22.

¹¹ Stephen A. Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*, Cambridge 1959, s. 117.

¹² Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 176-82; Ursu, *La politique orientale*, s. 68-72; Bourrilly, "Antonio Rincon", s. 276-78.

¹³ Bu süreç, 1534 yılı başlarında Barbaros ile yapılan üç yıllık antlaşma ile sonuçlandı. Bkz. BNP, Dupuy, 44, s. 30 ve CSPS, c: 2: 327. Bu sırada, VII. Clement ile François'nın 1533 Kasım'ında Marsilya'da gerçekleşen ünlü buluşmaları -Papa'nın yeğeni Catherine de'Medici ile velihtin evlenmeleri ile ittifaka dönüştü- Fransa'yı Papalık politikası ile yakın bağlar kurmaya itmekte. Antonio Soriano'nun makalesine bkz. *Relations des ambassadeurs vénétiens*, ed. Franco Gaeta, Paris 1969, s. 51-58.

1533-1535 yılları arasında Akdeniz havzasına odaklı olarak değişen Fransız-Türk diplomasisi, Türklerin ekonomik imkânların farkındalığını ve yeni genişletilmiş, Avrupa kıyılarını tahrip eden donanmalarıyla, gemicilik meselelerine verdiği önemi ortaya koyar. Fransa'nın 1534'te Placardlar ile olan ilişkilerini müteakip kötüleşen dinî durumu ve Farneseli yeni Papa III. Paul'un desteğiyle daha çok güçlenen İmparator V. Charles'in durumu, Fransız diplomasisi için kesin bir etki olarak adlandırılır.

1535 yılının Nisan ayında, tam da V. Charles, La Goletta ve Tunus'a küstah saldırılarda bulunmaya hazırlanırken, Fransa kralı, Jean de La Forêt'yi İstanbul'a yollayıp, Büyük Türk'e ittifak talebinde bulundu¹⁴. La Forêt'ye kuzeni olan meşhur diplomat Charles de Marillac sekreteri olarak ve ayrıca etkileyici *De la République des Turcs* kitabının (1560) yazarı hümanist alim Guillaume Postel ile maiyetindeki bir düzine adam refakat etti. La Forêt'nin görevi, Türkler ile olan askerî ittifakı düzenlemek ve aynı zamanda barışçıl ve uzun soluklu bir antlaşmayı müzakere etmektir.

La Forêt, bu görev için iyi bir seçimdi, çünkü sadece saygıdeğer bir hümanist değil (Latince'nin yanısıra iyi İtalyanca ve Yunanca da biliyordu), aynı zamanda St. John'un emrindeki bir şövalye, şansölye Duprat'ın ve daha sonra kralın sekreteri, ayrıca papalığın noteri ve Saint-Pierre-le-Vif-lis-Sens'in başrahibi idi. O, bu görevin politik, askerî, dinî ve ekonomik durumlarını aynı derecede anlayabiliyordu. Ona, öncelikle Sultan Süleyman tarafından Kapudan Paşa, yani Türk donanmasının büyük amirali, yapılan Cezayir'in şanlı valisi Barbaros Hayreddin'i ziyaret edip, kendisinden Fransızların niyetlendikleri Cenova muhasarası¹⁵ için yardım istemesi talimatı verilmişti. Sonrasında La Forêt, Bâbü'lî'ye geçti ve orada Türkler ile bir uzlaşma ortamı hazırladı¹⁶.

¹⁴ V.-L. Bourrilly, "L'Ambassade de La Forest et de Marillac à Constantinople, 1535-1538", *Revue historique*, sayı 76 (1901), s. 297-328.

¹⁵ Ursu, *La politique orientale*, s. 85-91. Elçiler seyahatlerinin bu ayağında, Barbaros'un Temmuz 1533'den beri Fransa'da yukarıda bahsedilen (dipnot 13) mütarekeyi görüşmek için bulunan elçisi ile buluştular. *La Journal d'un Bourgeois de Paris sous le règne de François Ier, 1515-1536*, ed. V.-L. Bourrilly, Paris 1910, s. 357.

¹⁶ La Forêt'nin talimatları Paris'de Archives du Ministère des Affaires Étrangères [bundan sonra AMAE olarak zikredilecek], Politik yazışmalar, Fonds Turquie, 2, s. 47-50.

Büyükelçi, kendisine verilen talimatları, Sultan'ın arkasından aylarca yaz ve sonbaharda Azerbaycan'daki İranlıların üzerine yapılan seferlere katılarak, harfiyen yerine getirdi. La Forêt ve Sultan arasındaki resmi antlaşma 1536 yılının Şubat ayında gerçekleşti¹⁷.

Antlaşma metninin güvenilirliği, Gaston Zeller tarafından üslubu ve konusunun hatalı olması nedeniyle itiraza uğradı¹⁸. Önsözü, iki Batılı ve ikisi de Hıristiyan olan kuvvetler arasında yapılan antlaşmayı andırıyordu. Muhteşem Süleyman'ın, François ile eşit koşullarda muamele görmeyi gerektiren bir antlaşmayı kabul etmiş olması olası bir durum değildir. Sultan'ın tebliğleri yalnız kendisinden kaynaklanır; bu durum onun mükemmel ve yüce arzusunun bağışladığı merhametin eylemleri olarak anlaşılmalıdır. Bu yüzden, sözleşmeyi akdedenler arasında, önsözde basit bir isim zikretme ve kısaltma kullanma yerine, Sultan'ın güçleri ve dominyonlarını birer birer sıralayarak giriş yapılmalıydı. Antlaşmanın basılmış versiyonunda böyle bir önsöz bulunmamaktadır¹⁹. Fakat Zeller, belgeyi sadece önsözüne bakarak yargılamak hususunda çok aceleci davranmıştır. Antlaşma metninin kendisi, bize beklediğimizden fazlasını, Sultan'ın yalnız kendisinin tek tarafı imtiyaz bağışladığını işaret eder. Bu, şaşılacak şekilde hem üslup hem de nitelik bakımından Zeller'in şartsız olarak kabul ettiği 1569 kapitülasyonları ile

¹⁷ Kapitülasyonların tarihi Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 283-84 ve Testa, *Recueil des traités*, I, 15'de 1535 Şubat'ı görünmesine rağmen, Fransa'da o zamanlar Paskalya'dan önce yeni yıl başlamadığından aslında 1536 yılıdır. La Forêt Doğu'ya doğru olan yolculuğu için, 1535 Nisan'ından önce Marsilya'dan ayrılmadı. Cf. *Journal manuscript d'Honoré de Valbelle*, s. 397-98, Bourrilly, "Antonio Rincon", s. 276-78'de zikredildi.

¹⁸ Gaston Zeller, "Une légende qui a la vie dure: les Capitulations de 1535", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, sayı 2 (1955), s. 127-32. Zeller sırayla Romanyalı tarihçi Nicolae Iorga'nın benzer görüşlerine atıfta bulunur. Nicolae Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient à l'époque moderne*, Paris 1915, özellikle s. 41-48. Zeller ayrıca antlaşmanın itibarını gölgelemek için hem Paris hem de İstanbul'da metnin el yazmasının olmayışını gösterir. Ayrıca o (hatalı olarak) 250 yıl boyunca bu antlaşmadan söz edilmediğini ve ilk olarak 1777'de Türkiye'de Fransız büyükelçiliği yapmış Kont François de Saint-Priest tarafından zikredildiğini ve 100 yıl sonra da *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie, et sur le commerce des français dans le Levant* (Paris: Leroux, 1877) kitabında Saint-Priest tarafından bulunan Bibliothèque du Roi'daki belgelerin yayınlandığını savunur.

¹⁹ Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 285-94.

aynıdır²⁰. Bunun yanı sıra, Marsilya arşivlerindeki deliller ve şimdi Carpentras'ta bulunan Bibliothèque Inguimbertaine'deki belgeler 1536 kapitülasyonlarının güvenilir olduğunu ispatlar²¹.

Orijinal belgelerin akıbeti ne olursa olsun, La Forêt'nin Sultan Süleyman ile olan görüşmesini takip eden olaylar, Sultan ile Fransız kralı arasındaki ticarî anlaşmanın neticelendirilmiş olduğunu kesin olarak işaret eder. Bu anlaşma, bilhassa Marsilya, Narbon ve Montpellier gibi Akdeniz limanlarının ticarî çıkarları açısından birçok fayda ihtiva etmektedir. Bu imtiyazlar, iki ülkenin insanları arasındaki ticaretin serbestliğini tamamen garantiledi; İstanbul'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir yerinde Fransız konsolosluklarının kurulmasına müsaade etti; François'ya Fransız tüccarlara karşı yeni vergilerin uygulanmayacağını, Fransız mallarının önyargılı davalara karşı korunacağını ve onların Sultan'ın yetkisi dahilinde Hıristiyanlığın vecibelerini yerine getirebileceklerinin teminatını verdi. Ayrıca, Fransızlar kürekçi olmaktan muaf tutuldu; esirlerin, kaçakların ve deniz kazası kurbanlarının iade edileceğinin teminatı verildi; Fransız gemilerinin Akdeniz'de iltimaslı bir statüde olacağı kabul edildi²². Bu imtiyazlar, Sultan Süleyman ve François hayatta oldukları müddetçe yürürlükte olacaktı.

II

İki ülke arasındaki resmî ilişkiler, La Forêt'nin Bâbüali'de ilk büyükelçi olarak tayin edilmesi ve arkasından diğer tayinlerin de devam etmesiyle tesis edilmiş oldu. La Forêt'nin 1537'de ölümünün ardından, ertesine sene Antonio Rincon'un büyükelçi olarak görevlendirilmesine kadar Charles de Marillac *diplomat* olarak hizmet etti. Rincon, kaba fakat işinin ehli bir elçi olup,

²⁰ BNP, Fonds français, 16141, s. 23v-34; Arsenal, 4767, s. 10-13. Cf. Fonds français, 20977, s. 50; Dupuy, 745, s. 215; AMAE, Politik yazışmalar, Fonds Turquie, 2; ve Archives Nationales, Paris [bundan sonra ANP olarak zikredilecek], K. 1347.

²¹ Archives départementales des Bouches-du-Rhône [bundan sonra ADBR olarak zikredilecek], IX B, 14, 198ter; B 2547; B 2548, B 2549. Archives de la Ville de Marseille [bundan sonra AVM olarak zikredilecek], AA 176-77, BB 45-46, HH 243, HH 256, HH 259. Archives de la Chambre de Commerce et d'Industrie de Marseille, H. 1, J. 1860. Bibliothèque Inguimbertaine, Carpentras, 1777 (Paragraf VIII) s. 9r-13v 1536 anlaşmasının el yazmasının bir kopyasıdır.

²² Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de Turquie*, 354-62; Charrière, *Négociations/Levant*, Madde: 285-94; Testa, *Recueil des traités*, I, 15-21.

Bâbüâli'de de kesinlikle *hoş bir insan* olarak görülen bir kişi idi. 1541'de Habsburg ajanları tarafından öldürölünceye kadar, hatırı sayılır bir başarı grafiğı vardı²³. Rincon'un yerine, daha sonra Fransızların Akdeniz'deki kadırgalarının amirali olan, meşhur, kıdemli Kaptan Poulin olarak da tanınan, Antoine Escalin de la Garde geçirildi. O da Osmanlı sarayı nezdinde iyi karşılanmış ve oradaki Fransız menfaatlerini gözetmiş bir kişi olarak tanınmıştır²⁴. 1547 yılında ise onun yerini, çok fazla seyahat eden, arkadaşı ve sekreteri Jean Chesneau tarafından maceralarının kaleme alınması²⁵ münasebetiyle de Türkiye'ye gelen en tanınmış Fransız büyükelçilerinden biri olan Gabriel d'Aramon aldı. D'Aramon, Sultan'ın birçok seferinde refakatçi olarak bulundu ve 1551-1553 yılları arasında Akdeniz'de vukua gelen savaşlarda bir seyirciden ziyade, iştirakçi olarak yer aldı. 1554 yılında onun da yerini, 1555'te Osmanlılar ile İran arasında imzalanan ve böylece Osmanlıların Akdeniz'deki müttefiki olan Fransızları daha kuvvetli desteklemesini sağlayan bu ilk antlaşmada aracılık görevini üstlenen Jean de Codignac aldı²⁶. I. François ve II. Henri'nin hükümdarlıkları süresince etkisi en az olan Fransız büyükelçisi, 1556'dan II. Henri'nin 1559'daki ölümüne kadar hizmet eden, Jean de la Vigne olmuştur. La Vigne'nin başarılı bir diplomat olabilmek için yeterli derecede kabiliyeti yoktu ve Türklerden büyük bir hırsla nefret ediyordu. Onlar da gereğince davrandılar. Ayrıca o, İmparator Ferdinand'ın Türkiye'deki yetenekli elçisi²⁷, baş rakibi olan meşhur Ogier Ghislin de Busbecq ile karşılaştırılmaktan da çok sıkıntı çekti.

²³ Bourrilly, "Antonio Rincon", s. 285-308; *Correspondance politique de Guillaume Pellicier, 1540-1542*, ed. Alexandre Tausserat-Radd, Paris 1899, s. 440-41, 573 ve Jean Zeller, *La Diplomatie française vers le milieu du XVIe siècle*, Paris 1881; rep. Cenova 1969, s. 177-266.

²⁴ BNP, Fonds français, 20977; Ursu, *La politique orientale*, s. 135-56, 177. Jean de Montluc'un 1543-45 yılları arasındaki özel elçiliğı için bkz. BNP, Dupuy, 745, s. 255, 231 ve Charrière, *Négociations/ Levant*, Madde: 596-620.

²⁵ *La Voyage de Monsieur d'Aramon, ambassadeur pour le Roy en Levant*, Paris 1887; rep. Cenova 1970). Cf. Venedikli Bernardo Navagero'nun *Relatinona fatta da M. Bernardo Navagero de la cosa del Turco* (1533) kitabı Biblioteca Marciana, Venedik'te [bundan sonra BMV olarak zikredilecek], MS. 8506.

²⁶ Ursu, *La politique orientale*, s. 178-79, ve Charrière, *Négociations/ Levant*, II, 329-61. İlginç bir gelişme olarak, Codignac 1558'de Fransızların hizmetinden çıkıp, Konstantinopol'deki görevine İspanya kralı II. Philip hizmetinde özel bir elçi olarak devam etti.

²⁷ Charrière, *Négociations/ Levant*, II, 362-608; Vaughan, *Europa and the Turk*, s. 131-33; Rouillard, *The Turk in French History*, s. 127-28. Ayrıca bkz. *The Letters of Ogier Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562, 1633'deki Latince Elzevir baskısından tercüme*, Oxford 1927.

XVI. YÜZYIL FRANSTZ DİPLOMASİSİNDE OSMANLI TÜRKLERİ

Fakat 1538 yılında Preveze'de Papalık, Ceneviz, İspanyol ve Venedik kadırgalarının birleşmesinden oluşan donanmaya karşı kazanılan zaferin yankılanması, Fransa'nın da biraz desteği ile olmuştu. Bu, her yıl İspanya ve İtalya kıyılarına yapılacak taarruzlarla beraber Akdeniz'de otuz yıl boyunca sürececek olan Osmanlı egemenliğini başlatan bir zafer oldu.

Mâamafih, gelecek yetmiş beş yıl boyunca Fransızlar ve Osmanlılar arasındaki etkin askerî işbirliği pek nadir görüldü. 1543-1544 yıllarındaki Fransız-Türk bahriye ahengi, Türk donanmasının da Toulon'da kışlamasından sonra, her iki müttefik için de farkına varıldan daha büyük ödüllere vaad ediyordu. Toulon kampı, birçok problem ve anlaşmazlık ile doluydu ve Fransız-Türk kuşatması altındaki Nice (Marsilya ve Toulon'un Savoie rakibine karşı o zaman İspanya tarafından garnizon kurulmuştu) için, işbirliği sayesinde elde edilen bir başarı demek çok güç olur³⁰. 1551'de Trablusgarp'ın Türkler tarafından kuşatılmasında biraz işbirliği yapılmış olsa da, İran sınırındaki baskılar Türklerin, Fransızlara Korsika ve Cenova'yı ele geçirme teşebbüslerinde yardımcı olmalarını engelledi. Geçmişe bakıldığında, Fransız-Türk ittifakının askerî yönden öneminin, eylemlerinden ziyade muhtemel bir tehdit oluşturması olduğu görülür. Bu ittifak devam ettiği sürece Habsburglar, Fransızlar ve Türklerin ne zaman çıkar birliği yapıp, ne zaman yapmayacağından hiçbir şekilde emin olamadılar³¹. Bu yüzden ittifak tufanı, zamanla başarısızlığı ortaya çıkınca azaldı.

1559 yılındaki Habsburg-Valois savaşlarına son veren Cateau-Cambrésis Antlaşması'ndan sonra, açıkça yapılan Fransız-Türk faaliyetlerinin ihtimali azaldı ve askerî ittifak da orantılı olarak zayıfladı³². Yüzyılın ikinci yarısında,

³⁰ Charrière, *Négociations/ Levant*, I, 555-58; 565-74, Charles B. De la Roncière, *Histoire de la marine française*, Paris 1932, III, 384-85; Pierre Heinrich, *L'Alliance franco-algérienne au XVIe siècle*, Paris ve Lyon 1898), s. 55 ve Rouillard, *The Turk in French History*, s. 120.

³¹ Catherine de'Medici'nin Türkiye'deki ilk büyükelçisi olan Pétremol, bunun olumsuz etkilerinden de bahseder. O, Fransa'nın Türk müttefikine yem olmaktan korkmasalardı, Napoli, Korsika ve Cenova'nın Fransa'ya teslim olabilecekleri tezini ileri sürer. Pétremol'den krala, 15 Kasım 1564. "Etrait des registres des lettres escripts par M. de Pétremol", *Archives curieuses de l'histoire de France depuis Louis XI jusqu'à Louis XVIII*, ed. Cimper et Danjau, Paris 1835, VI, 241-52. Ayrıca BNP, Dupuy, 131; Fonds français, 7092, 16168; ve Arsenal, 4768. Pétremol'un bazı ilginç mektupları Charrière, *Négociations/ Levant*, II, 663-806'da yayımlandı.

³² Charrière, *Négociations/ Levant*, II, 578-90. 1560'da Cerbe'deki Türk Donanması'nın ezici zaferi, II. Philip'i sarstı ve Akdeniz'deki deniz gücünü yeniden yapılandırmak için İspanyol gücüne ve 1571'de İnebahtı Savaşı'na katıldı.

Malta'nın Türkler tarafından 1565'te kuşatılması (St. John şövalyelerinin başı olan Jean Parisot de La Valetta tarafından cesurca savunuldu) ve sonra Kıbrıs'ın da Türkler tarafından ele geçirilmesiyle beraber ittifak gerildi. 1571 yılında, İslâmiyet'e ve her yıl Türk donanması tarafından yapılan saldırılara karşı koymak için oluşturulan son büyük Haçlı seferine kalkışan Kutsal İttifak da sabrı tüketti. Papa V. Pius, Fransa'nın da Papalık-İspanyol-Venedik ittifakına katılması için uğraştı. Fakat Catherine de'Medici bu teklifi, böyle bir ittifakın Alman Protestanlarında korku uyandırabileceği ve sonrasında onların karşı bir ittifak meydana getirip, tehlikeli sonuçlara sebep olabilecekları düşüncesiyle reddetti. Böylece İnebahtı Savaşı, Fransızların seyirci kalmakla beraber, bir yandan Türklere sadece para yardımı yapıp, diğer yandan da ittifaka cesaret vermeleri ile gerçekleşti³³.

III

Öyleyse neden görünüşte faydası olmayan bir ittifakı muhafaza etmek bu kadar önemliydi? İnanıyorum ki antlaşmayı bu kadar çekici kılan, onun büyüyen bir ekonomik değere sahip olmasıydı. 1536 yılında mutabakat sağlanır sağlanmaz, Baron de Saint-Blancard komutasındaki Fransız donanması imtiyazlı pozisyonlarını tahlil etmek için Marsilya'dan doğuya doğru yelken açtı³⁴. Saint-Blancard kışı Sakız'da geçirip, Şubat ayını müteakip Haliç'e ulaştı. Bu olay, 1453 yılında Konstantinopol'ün düşmesinden sonra Hıristiyan gemilerinin Çanakkale Boğazı'nı ilk defa geçiyor olmaları münasebetiyle mühimdi. Diğer Fransız filoları ve ticaret gemileri de, her ne kadar aksilik olsa

³³ Türklerle karşı kazanılan bu zafer, bütün Hıristiyan âleminde olduğu gibi Fransa'nın da birçok kilisesinde kutlandı. Lyon'daki Ste. Croix kilisesindeki kutlamalarda *a Te Deum* "Allah'a, Türkler karşısında kazanılan bu mühteşem zaferden ötürü şükretmek için" söylendi. Bu durum birkaç gün sonra şehir çapında yapılan dini kutlamalara dönüştü. Lyon'da bulunan kiliseye ait arşivlerden alınmış bilgi için Prof. Natalie Z. Davis'e müteşekkirim.

³⁴ Paul Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle*, Paris 1911; repr. New York 1967), xiii; La Roncière, *Histoire de la marine française*, III, 360-68; ve özellikle Pierre Grillon tarafından yapılmış detaylı çalışma için, "La Croisière du Baron de Saint-Blancard (1537-1538)", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, sayı 15 (1968), s. 624-62.

da, aynı yolu takip etti. 1542 yılı başlarında Marsilya verilerine göre³⁵, o limanın hâsılat defterlerinde ortaya çıkan gelir üçe katlandı. Bir yıl sonra kraliyet fermanıyla Marsilya'ya doğunun itriyatını ithal etme ve pazarlama hakkı verildi. Yüzyılın yarısında Doğu Akdeniz'den ithal edilenlerin yıllık değeri 8,5 milyon *ecú* civarında idi³⁶. 1551 yılında Cape Bon ile Cape Negre arasında mercan toplama imtiyazı Korsikalı Thomas ve Marsilyalı Antoine Lenche'ye ihsan edildi ki, bu Compagnie du Corail de Bône (1553) ve daha sonraki ticari firmaların kurulmasına öncülük etti³⁷. 1552 yılından sonra, Marsilya ticaretinin hızlı bir gelişme kaydetmesi, Fransız-Türk kapitülasyonları ve bunların Fransa'ya olan getirisi -Lyon ve diğer şehirlerin bankerleri ve tüccarları da buna dahil- dikkat çekiciydi³⁸.

Portekizliler tarafından Hindistan'a doğru yüzyılın başında bir deniz yolu tesis edilmesi, Akdeniz baharat ticaretine derin bir darbe indirdi. Ayrıca yüzyılın ortasına kadar süren savaşlar da diğer malların ticaretine mâni oldu. Fakat şimdi şans dönüyordu. Kızıldeniz bir Türk geçidiydi ve mallar giderek artan bir hacimle karayoluyla Verimli Hilâl'den geçiyordu³⁹. İskenderiye ve Halep on yıllardır çalışmadıkları kadar çalışıyor, Mora limanları da faaliyetlerini büyütüyorlardı. Mercan Kuzey Afrika kıyılarından, ipek İran'dan, yün ve deri ürünleri Anadolu'dan, goblenler İzmir'den, parfümler Arabistan'dan ve baharatlar da Uzak Doğu'dan, Doğu Akdeniz ve korsan kıyıları boyunca

³⁵ ADBR, Amiraute de Marseille, IX b 198ter *passim*; AVM, HH 243 et al. Joseph Billioud, "Capitulations et histoire du commerce: à propos de l'étude de M. Gasto Zeller", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, sayı 2 (1955), s. 312-13.

³⁶ Statistique des Bouches-du-Rhône, Jules Jullianny, *Essai sur le commerce de Marseille*, Marsilya 1842², I, 45.

³⁷ Tunus'ta bulunur (tercüman notu).

³⁸ Bkz. Paul Masson, *Les compagnies du Corail: Etude Historique sur le commerce de Marseille au XVIe siècle et les origines de la colonisation française en Algérie-Tunisie*, (Paris & Marsilya 1908); Paul Giraud, *Les origines de l'empire français nord-africain: les Lenche à Marseille et en Barbarie*, Marsilya 1937.

³⁹ Billioud, "Capitulations et histoire du commerce", s. 313-14, ve Raymond Collier ve Joseph Billioud, *Histoire du commerce de Marseille*, Paris; Plon, 1951, III, 195-96, Marsilya Ticaret Odası tarafından desteklenen değerli bir çalışma. Lyon tarafındaki özenli bir çalışma da Richard Gascon'un kitabıdır. Richard Gascon, *Grand commerce et vie urbaine au XVIe siècle: Lyon et ses marchands*, Paris & The Hague 1971, I, 91-94, 119, 201-3, 337; II, 638-43, *passim*.

⁴⁰ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, New York 1972-73, I, 545-54, 562-68.

satış için geliyordu. Tüccarlar da burada Avrupa kumaşı, silah, bakır ve gümüşün ticaretini yapmak için hevesliydi. Marsilya ve Narbon gemileri sadece kendi hinterlandlarının⁴⁰ ürünlerini, yani Dauphiné'in yünlü kumaşını, Languedoc ve Provence'in şaraplarını ve meyvelerini taşıyorlar, ayrıca Doğu Akdeniz'de "Paris kumaşı" olarak bilinen Normandiya'da yapılan değerli kumaşı da taşıyıp, yerine Doğu'dan kargolarla baharat ve ilaçla geri dönüyorlardı⁴¹.

1569 yılının Ekim ayında, Claude de Bourg adında kraliyet memuruyla maceracı bir diplomatik *paralı asker*in tuhaf birleşimi olan bir zat, Sultan II. Selim ile Fransız-Türk ticarî imtiyazlarını yenilemek (ki Sultan Süleyman'ın 1566'da ölümüyle son bulmuştu) ve Sultan'ın sırdaşı olan Nakşa dükü⁴² Yahudi Joseph Nasi adındaki girişimci tarafından el konulan Fransız arazisinin tazminini talep etmek için özel bir büyükelçi olarak gönderildi.

Her ne kadar de Bourg sonraki meselelerde, yani mukim Fransız büyükelçisi ile şiddetli çekişmesi ve İspanyol ve Cenevizliler arasından da kendine yeni düşmanlar edinmesiyle kısmen başarılı olsa da, esas görüşme amacı olan, 1536'dakilere⁴³ göre bile daha avantajlı durumdaki imtiyazlar hususunda başarı elde etti.

Bu yeni antlaşmanın önsözü, Fransız büyükelçisinin bütün Hıristiyan prenslerinden daha üstün bir konumda olduğundan bahsediyor ve ilk defa açıkça Fransızlara diğer ülkelere kıyasla daha geniş haklar verilip, diğerlerinin Doğu

⁴⁰ XVI. yüzyıldaki Fransız ihracatı daha çok yerli sanayiın ürettiği zirai ürünlerdi. Bkz. Jean Meurret, "Circulation monétaire et utilisation économique de la monnaie dans le France du XVIe et du XVIIe siècles", *Etudes d'histoire moderne et contemporaine*, sayı 1 (1947), s. 14-28, özellikle 17-19.

⁴¹ Bernard Depping, *Histoire du commerce entre Levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'à la fondation des colonies d'Amérique*, Paris 1830, I, 295-308; ve A. Germain, *Histoire du commerce de Montpellier*, Montpellier 1861, II, 1-24. Doğu-Batı ticaret ürünleri için bkz. Wilhelm Heyd, *Histoire de commerce du Levant au Moyenage*, Leipzig 1886, II, 555-711; Eliyahu Ashtor, *Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton 1983, s. 433-512 ve Collier ve Billioud, *Histoire du commerce de Marseille*, III, 371-539.

⁴² Grandcamp to Charles IX, Charrière, *Négociations/ Levant*, III, 82-90. Bkz. Cecil Roth, *The House of Nasi: The Duke of Naxos*, Philadelphia 1948, bilhassa 39-74.

⁴³ BNP, Fonds français, 16141, s. 47v-58,226-72v, ve 22726; Arsenal, 4767, s. 22-35; Grandcamp to Catherine de' Medici, Charrière, *Négociations/ Levant*, III, 90-94; Saint-Priest, *Mémoires*, s. 363-75; André Bruneau, *Traditions et politique de la France au Levant*, Paris 1932, s. 29.

Akdeniz ticaretini yalnız Fransız bayrağı koruması ve yetkisi altında sürdürmeye müsaade edileceğinin teminatını veriyordu. Ayrıca, önceki anlaşmanın on yıl ikamet etme şartını kaldırdı ve İslâm hukukunda bütün yabancıların ödemesi gereken cizye vergisinden Fransız tüccarları muaf tuttu. Bu durum, antlaşmayı yapanların yaşam süreleri ile sınırlı kalmayacak ve bundan sonra da başka ülkeleri kapsamayacaktı. Açıkçası, ticari sebeplerin öncelikli olmasından ötürü, Fransız-Türk ittifakı Fransız dış politikasının kıymetli ve daimî bir parçası haline gelmişti. Fakat bu zamanlarda Fransa çok zor anlar geçiriyordu. Din savaşları ve bununla alâkalı ülke dahilinde yaşanan zorluklar, onun dayanma gücünü ve servetini tehdit ediyordu. Kraliyet, düşmanlarından ve potansiyel düşmanlarından yardım gören Hugenot ve Katolikler tarafından benzer şekilde tehdit ediliyordu ve komşularıyla olan dostluğunu, kapılarını düşmanca müdahalelere karşı açık bırakmadan devam ettirmek hususunda sert bir baskı altındaydı. Eğer iç savaşlar sona ermeseydi, Fransa'nın kurtuluşunu garanti edebilecek tek şey, sadece güçlü ve aktif bir diplomatik ağı örgüsü olacaktı. Bu diplomatik kurtuluştaki Türk ittifakı önemli bir rol oynadı.

V. Pius Kutsal İttifakı bir araya getirip, onları Türklere karşı harekete geçirmeyi başardığı zaman⁴⁴, Catherine de'Medici en kabiliyetli diplomatlarından birinin İstanbul büyükelçisinin yerini alması emrini verdi. Yakın zamanda Dax piskoposu yapılan François de Noailles, daha önceleri Roma, İngiltere ve Venedik büyükelçisi olarak hizmet etmişti. O, kraliyetin sadık bir uşağı, aynı zamanda da kurnaz ve mantıklı bir arabulucuydu⁴⁵.

⁴⁴ BNP, Fonds italien, 251, s. 124-29, 158-61, 344-46; BMV, 8025, cc. 142-272; Biblioteca Ambrosiana, Milan, MS. G. 122 inf. (2, 9, 11); ve Biblioteca Nacional Madrid, 11265, s. 7, 18190, s. 97-115. Ayrıca Luciano Serrano'nun yaptığı değerli çalışma için bkz. *La Liga de Lepanto entre España y la Santa Sede, 1570-1573*, 2 cilt (Madrid: n.p. 1918-19); ve José Aparici, *Collección de documentos inéditos relativos a la batalla de Lepanto* (Madrid: Imp. Nacional, 1847), bunun yanında Luis Carrero Blanco, "La batalla naval de Lepanto", *El Escorial*, 1563-1963 (Madrid: Patrimonial Nacional, 1963) I: 235-55.

⁴⁵ BNP, Fonds français, bilhassa 3164-65, 16142, ve 16170; Dupuy, 429, s. 7-11; 521; Cinq cents de Colbert, 482; Arsenal, 4769; AMAE, Corr. pol., Turquie, 1, ve Mém. Et Doc., Turquie, 4; BLL, Add. MSS., 30624; Harleian, 4570. Burada yayımlanan bazı mektuplar için bkz. *Revue de Gascogne* 6 (1865): 9-25, 86-102, 138-44, 217-31, 275-89, ve Charrière, *Négociations/ Levant III*: 240-494.

İnebahtı Savaşı'nın patlak vermesi, elçiyi Venedik'te biraz alıkoydu ama İstanbul'a 1572 yılının başlarında ulaştı. Oraya ulaşır ulaşmaz Venedik'teki meslektaşı Arnaud du Ferrier⁴⁶ ile birlikte çalışmaya başladı. Türk-Venedik barışını müzakere etmenin Venedik'i ittifaktan uzaklaştıracağı, ayrıca İspanya'yı zayıflatacağı ve Akdeniz'de barış ortamı sağlayıp, Doğu Akdeniz'deki ticarî faaliyetlerin canlanmasına sebep olacağı konuları üzerinde duruldu. Noailles'in ısrarlı çabaları neticesinde, 1573 yılının Mart ayında Venedik Türklere ağır bir tazminat ödemeyi içeren barış sürecinin gaddar şartlarını kabul etti⁴⁷. Aynı zamanda Noailles, Osmanlılar ile İmparator II. Maximilian arasında bir kavganın alevlenmesini önleyip, öncelikli mesele olan İspanya konusuna konsantrasyon olmasını sağladı. O, aynı zamanda Sultan'ı Varşova'ya bir elçi gönderip, vârisiz durumdaki Polonya tahtına Fransız kralının kardeşi Anjou'yu seçtirmek üzere Polonya meclisinin kandırılması konusunda da ikna etti⁴⁸.

Fransız-Türk münasebetleri 1572-1575 yılları arasındaki Noailles'in elçiliği döneminde hiçbir zaman olmadığı kadar iyiydi. İnebahtı Savaşı'ndan sonra yenilenmiş ticaret trafiğinin başarısı da Doğu Akdeniz ticaretinin ana Hıristiyan limanını Venedik yerine, en azından bir süre için, Marsilya yapmaktı⁴⁹.

⁴⁶ Venedik ve Fransız büyükelçilerinin oradaki önemi, Fransız-Türk münasebetlerinin önüne geçemez. Bilhassa bkz. J. Zeller, *La diplomatie française*, s. 149-172; Venedik'teki Fransız büyükelçisinin yazışmalarına dayanan, Guillaume Pellicier: Edouard Frémy, *Un ambassadeur libéral sous Charles IX et Henri III: Ambassades à Venise d'Arnaud du Ferrier* (Paris: Leoux, 1880); ve onun mektupları bkz. BNP, Fonds français, 3967. Ayrıca bkz. Vladimir Lamansky, ed., *Secrets d'état de Venise: documents extraits, notices et études*, 2 cilt, (St. Petersburg, 1884) II: 792-97. Konstantinopol'deki Venedik elçilerinin raporları, Archivio di Stato, Venedik'te dosya 5 ve 6'da bulunmaktadır.

⁴⁷ Biblioteca del Escorial, MS. X. III. 8, s. 1-85. A. Degret, "Un ambassade perilleuse de François de Noailles en Turquie," *Revue historique* 159 (1928): 250-52. Gaetan de Raxis de Flassan, *Histoire générale et raisonnée de la diplomatie française* (Paris: Chez Treuttel et Würtz, 1811), II: 83-84.

⁴⁸ Degret, "Un ambassade Perilleuse," 252-60; Testa *Recueil des traités* I: 113-14, *Lettre de Charles IX à l'ambassadeur de Noailles*, 30 Kasım 1572.

⁴⁹ Collier & Billioud, *Histoire du commerce de Marseille* III: 197-98; Masson, *Histoire du commerce française*, xv-xvi; Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, I: 547, 555, ve notlar.

Fransızların durumu, Akdeniz çevresinde yeni konsoloslukların çoğalmasıyla daha da güçleniyordu. Konsolosluklar, Fransız tüccarlara sürekli koruma ve yardım sağlamak üzere oluşturuluyordu. Onların kökleri, Akdeniz şehirleri arasında yapılan Ortaçağ ticaretindeydi; fakat şimdi sözümona kraliyet temsilcilikleri oldular⁵⁰. Bu konsoloslukların görevleri ve sorumlulukları genişti. Onlar, Doğu Akdeniz'deki Fransız işçilerinin ve onların patronlarının hakkında her türlü hükmü verebilecek olan en yüce hakimlerdi ve kendi nüfuz alanlarına giren suç durumlarında tebliğ yapmak konusunda yetki sahibiydiler. Onlar, Fransız-Türk antlaşmalarında Fransızlara teslim edilen haklara, ki bunun içinde konsolosun kendi geniş dokunulmazlıkları da bulunmaktadır, riayet edilmesine dikkat ediyorlardı. Hatta Suriye'de, bir Fransız tüccara zarar veren Türk ya da diğer memleket tüccarlarına mahkeme emrini beyan edebiliyorlardı. Böyle bir mahkeme emri ağır bir cezayı da kapsıyordu⁵¹.

Osmanlıların Mısır'ı fethinden sonra, İskenderiye'de kurulan resmî konsolosluğun hakları ve işlevleri onaylandı. 1536 yılı kapitülasyonlarından sonra bir Fransız konsolosluğu Suriye'de ve ticaret gelişince de Fransız büyükelçisinin yönetiminde olmak üzere bir diğeri İstanbul'da ve yine kısa süreli faaliyet gösteren bir başkası da 1548'de Trablusgarp'ta tesis edildi. Korsan saldırılarına karşı bir tepki olarak bir konsolosluk da 1565'te Cezayir'de kuruldu⁵². Korsanların düşmanlığından kaynaklanan bir çok olaydan dolayı değişikliğe uğradı; fakat 1577'de kararlı bir şekilde yeniden tesis edildi. Aynı yıl Tunus'ta korsan kıyılarından La Goletta ve Trablusgarp'a doğru yapılacak ticareti düzenlemek için bir konsolosluk daha meydana getirildi⁵³. Ayrıca 1577'de III. Henri, merkezi Fez olan Fas'ta bir konsolosluğun tesis edilmesi

⁵⁰ Georges Salles, *Les origines des premiers consulats de la nation française a l'étranger* (Paris: Leroux, 1896), 1-4; Ernest Watbled, "Après sur les premiers consulats française dans le Levant et les états barbaresques," *Revue Africaine* 16 (1872): 20-34.

⁵¹ BNP, Fonds français, 18111 s. 69; 18593; Dupuy, 273, s. 128-29; Salles, *Les origines des premiers consulats*, 13-14; ve H. Michaud'un analizi "La nomination d'un consul française à Alexandrie au XVIe siècle," *Revue Histoire moderne et contemporaine* 7 (1960): 233-42.

⁵² Pierre Grillon, "Origins et fondation du consulat de France à Alger (1564-1582)," *Revue d'histoire diplomatique* 78 (1964): 97-117.

⁵³ AMAE, Mém. et doc., Afrique, 5, s. 4. Cf. Eugène Plantet, ed., *Correspondance des Beys de Tunis et des consuls de France avec la cour de France* (Paris: Alcan, 1893), I: 1-2, ve ilgili dosyalar, 2-9; Pierre Grandchamp, ed., *La France en Tunisie à la fin du XVIe siècle, 1582-1600* (Tunis: Imprimerie Rapid, 1920), ix-xxi.

için hükümler içeren mektupları yolladı⁵⁴. Ekonomik ve politik işlevlerinden ötürü bütün bu karargâhlar, öncelikli olarak, Marsilya meclisi tarafından seçilen, Marsilyalı personel ile dolduruluyordu. XVI. yüzyılın son çeyreğinde, Fransız konsolosları da büyükelçileri kadar Fransız tüccarları ve denizcilerinin haklarını koruma ve faaliyetlerini destekleme hususunda bütün Akdeniz'de iş başındaydı⁵⁵.

Doğu Akdeniz'deki Fransız ticaretinin yükselişi 1569 yılındaki kapitülasyonları müteakipti ve mükemmel düzeye gelişi de Venedik ticaretinin neredeyse duraklama dönemine girdiği İnebahtı Savaşı sırasında idi. Bilhassa Marsilya'da bu durum çok göze çarpıyordu. Gümrükteki ticaret eşyasının vergisi (*dernier du port*) 1570 yılında aniden 7.000 liradan 8.000'e (ki son 25 yıl boyunca aynı değerde kalmıştı), bir yıl sonra 13.200'e, 1572'de 15.000'e ve 1573'te de 19.000'e ulaşmıştı. Bu ticarî canlılığı, büyük ölçüde, tonu 1560 yılında 20.000 liradan, 1571'de 64.000'e çıkan, Doğu'nun baharat ticaretine dayandırmak mümkündür⁵⁶.

Bu ticarî canlılığın Akdeniz'deki tüccar filolarına olan etkisi daha da üst seviyededir. 1535'te baharat taşımacılığı için yirmi tekneden daha fazlası bulunamazken; elli yıl sonra kral bu iş için yüz ya da iki yüzden fazla gemiye bile ihtiyaç duyulabileceğine inanıyordu⁵⁷. Ticaret aynı zamanda Marsilya'daki endüstriyi de hızlandırdı. 1570 yılında Marsilya'da Compagnie de l'Ecarlate'ın kurulmasıyla, Doğu Akdeniz ülkeleri için kumaş imal edilmesini müteakip, 1574'te şeker rafinerisi, iki yıl sonra yeni bir kumaş fabrikası ve 1578'de bir sabun fabrikası kuruldu⁵⁸. 1569 yılı kapitülasyonları, yararlarının din

⁵⁴ Salles, *Les origines des premiers consulats*, 39-51, ayrıca bkz. Plantet, ed., *Correspondance des Beys d'Alger avec la cour de France* (Paris: Alcan, 1889), I: ix-xxxvi.

⁵⁵ Paul Masson, *Histoires des établissements et du commerce français dans l'Afrique barbaresque, 1560-1793* (Paris: Hachette, 1903), 1-26; Heinrich, *L'alliance franco-algérienne*, 135-71; Ernest Watbled, "La France et les barbaresque XVIe siècle," *La nouvelle revue* 84 (1893): 64-66, 368-71; ve Grandchamp'daki belgeler, *La France en Tunisie*.

⁵⁶ Gascon, *Grand commerce* II: 639; Collier & Billioud, *Histoire du commerce de Marseille* III: 198, 439-49.

⁵⁷ AVM, HH 256, 29 Kasım 1583'e itiraz. Collier & Billioud, *Histoire du commerce de Marseille* III: 333.

⁵⁸ Collier & Billioud, *Histoire du commerce de Marseille* III: 199.

savaşlarının zorlu devrinde boş yere harcanmasına rağmen, gerçekten Fransa'ya kısa sürede ve geniş kapsamlı faydalar sağladı.

IV

Kuzey Afrika'nın saltanatları da dahil olmak üzere, Fransız diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan iltimaslı bir muamele görmesindeki başarısı, hiçbir yerde, diğer ülkelerin Fransız tekeline yakın olmak için gösterdikleri gayretli teşebbüslerinden daha aşikâr değildi. İspanyollar bile, Türkler ile olan uzun ve sert rekabetlerine rağmen, Bâbiâli ile ticarî anlaşma yapıp, Akdeniz'deki ticaretlerini arttırma arzusundaydı. Bu rekabette esas hedef 1573-1574 arası Venedik, 1577 yılında da Fransa oldu. Aynı yılın sonlarına doğru II. Philip, Türk savaşları üzerine deneyimli olan Milanolu Giovanni Margliani'yi Türkler ile mütareke görüşmesi yapması için yolladı⁵⁹. Sultan önce biraz gönülsüz görünse de, İspanyol elçisinin istekliliği karşısında, Fransız büyükelçilerinin güçlü itirazlarına rağmen, Margliani ile görüşmeyi kabul etti⁶⁰. Osmanlılar, kendilerine İran'da pahalıya mâl olan savaşlar nedeniyle, Batı'da barışa ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden de İspanya ile 1578 yılında, üç yıl sürecek ve 1584 ve 1587'de de yenilenecek bir mütarekeyi kabul ettiler. Mâamafih, 1579 yılında İstanbul'a İspanya ile olan görüşmeleri⁶¹ engellemek için gönderilen tecrübeli Germoles Baronu Jacques de Germigny, İspanyol-Türk ticarî anlaşmasının sonucunu etkilemiş olabilir.

Fakat bazen aksilikler üst üste gelir. Germigny, İspanyol tehdidini bertaraf eder etmez İngiliz meslektaşıyla tanıştırdı. 1578 yılında William

⁵⁹ Braudel, *The Mediterranean III*: 1152-61.

⁶⁰ Evvela, François de Noailles'in küçük kardeşi Gilles de Noailles-abbé de l'Isle-, sonra da iki yıllık pahalıya malolan bir fasılda ikamet elçisi Sebastien Juyé işleri kontrol altına almaya çalıştı. Mücadeleyi Jacques de Germigny başlattı. BNP, Fonds français, 16143, s. 2-241; Institute de France, Paris [bundan sonra IFP olarak zikredilecek], Godefroy Koleksiyonu, 516, s. 171-75.

⁶¹ BNP, Fonds français, 16143; Charrière, *Négociations/ Levant III*: 814-936, IV: 40-85, 113-14, 223-98; Léonard Bertraud ve Pierre Cusset, ed., *L'illustre orbandale, ov l'histoire ancienne et moderne de la ville et cité de Chalons sur saône.....* (Chalon & Lyon: Cusset, 1662), I: 1-12, 67-76; Philippe Tamizcy de Larroque, "Le cardinale d'Armagnac et Jacques de Germigny," *Revue des questions historiques* 33 (1883): 181-204.

Harborne, yanında Londra'nın ileri görüşlü tüccarlarıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu ile ticarî anlaşma sağlamak üzere gönderilmişti⁶².

İngilizler'de Türklerin hoşlanacaklarını bildikleri şeyler vardı ki bunlar: kalay ve diğer savaş malzemeleriydi. Doğu'ya doğru olan seferlerinde, din savaşlarının odak noktasına -Fernand Braudel bu durumu Osmanlı askerî tarihinin ritmik safhaları olarak tanımlar- sürüklenip tükenen Osmanlılar, Batı'dan savaş malzemeleri almak için can atıyordu. Fransızlar, kendi iç savaşları yüzünden etkisiz bir durumda ve kıtlıkla karşı karşıya idi. Fakat İngilizlerin elinde bronz top dökmek için gerekli olan kalay mevcuttu. Bu nedenle, Germigny İspanyollara mâni olmak için çabalarırken, Harborne sempatik Sadrazam Sokollu'nun da yardımıyla, Fransızlara ihsan edilen ticarî imtiyazların benzerini İngiliz tacirleri için de sağlamayı başardı⁶³.

İngilizlerin Fransız bayrağı altında ticaret yapacağını düşünen büyükelçi, bu durumu şaşkınlıkla karşılayarak işe koyuldu. Harborne İngiltere'ye dönüp, başarısını bildirdiği zaman (ve Türkler ile ticaret yapmak için kurulacak Doğu Akdeniz firmasına ortak olacağını)⁶⁴, Germigny bolca olan hediyelerini ve Türk amirali Uluç Ali ve Fransızlara karşı iyi niyetli olan diğerleri üzerinde de hatırı

⁶² Arthur L. Horniker, "William Harborne and the Beginnings of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations," *Journal of Modern History* 14 (1942): 289-316; H.G. Rawlinson, "The Embassy of William Harborne to Constantinople," *Transactions of the Royal Historical Society*, 4, c. 5 (1922): 1-27; "William Harborne: Our First Ambassador to the Sultan," *Journal of the University of Bombay* 1, 1 (1932):1-4; ve Albert L. Rowland, *England and Turkey: The Rise of Diplomatic and Commercial Relations* (Philadelphia, 1924; rep. New York: Burt Franklin, 1968), 3-10. *Collección de documentos inéditos para la historia de España* [bundan sonra CDI olarak zikredilecek] (Madrid: Genestra, 1888) 90: 438-40.

⁶³ PRO, Türkiye, S.P. 97/1 s.1. Richard Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation* (Glasgow: MacLehose & Sons, 1904), V: 169-71, Sultan'dan Kraliçe Elizabeth'e yollanan ilk imtiyaz mektubunu basar. Kraliçe Elizabeth'in cevabı s. 171-78, ve resmî imtiyaz tarihi Haziran 1580, s. 178-89. Kasım 1580'de Bernardino de Mendoza, Konstantinopol'den Londra'ya Sultan'ın İngilizler ile yakın ilişkileri teşvik edici mektubunu taşıyan bir elçinin (Mendoza bu elçinin mürtet bir İtalyan olduğunu düşünmektedir) ulaştığını rapor eder. Archivo General de Simancas, Estado Inglaterra, 833, s. 32, CDI'de yayınlandı 91: 523, Mendoza'dan II. Philip'e 13 Kasım 1580.

⁶⁴ Hakluyt'daki Doğu Akdeniz Firması imtiyazı, *The Principal Navigations* V: 192-202. Bkz. Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company* (Londra: Oxford University Press, 1935), 1-14.

sayılır nüfuzunu kullanarak, İngilizler ile yapılan antlaşmanın iptal edilmesi için çalıştı⁶⁵. Fransız-Türk ittifakını teyit etmek ve güçlendirmek için müzakere edip, 1581 yılının Temmuz ayında Sultan III. Murad'dan yeni bir ticarî antlaşma elde etti⁶⁶. Bu ticarî antlaşmanın yirmi yedi maddesi daha öncekine kıyasla daha fazla imtiyaz içeriyordu. Ayrıca İngiliz, Portekiz, Katalan, Sicilya, Ancona, Ragusa, Cenova ve hatta Venedik gemilerinin bile sadece Fransız bayrağı altında ticaret yapmasına izin verileceğini açıkça beyan ediyordu. Yalnızca Venediklilerin kendi bayraklarını açmasına müsaade edilmişti. Şimdi onların da Fransız büyükelçilerinin ve konsoloslarının koruması altında iş görmesi mütalâa ediliyordu. Yeni kapitülasyonların üçüncü maddesi, Fransız diplomatik önceliğinin, diğer Hıristiyan krallarının ve prenslerinin büyükelçilerinin üzerinde olduğunu garanti ediyordu. On dördüncü madde, Fransızları bütün kişisel vergilerden hatta İslâm hukukunun gerektirdiği evlilik vergisinden bile muaf tutuyordu.

Bu zafer, III. Henri'nin diplomatik beceriksizliği yüzünden heba edildi. Kapitülasyonlar nihayete erince, Sultan, Fransa'ya aralarında Türk sarayının en saygıdeğer memurlarından birinin de olduğu elçiler yolladı. Yanlarında anlaşmanın bir nüshası ve Sultan'ın en küçük oğlu Mehmed'in sünnet düğününe katılma davetiyesi de vardı ki, bu Sultan'ın bahşedebileceği en büyük övgüydü⁶⁷. Fakat Henri, papanın "kâfir büyükelçilerini" yüksek derecede bir merasimle karşılamasına vereceği tepkilerden korktuğu için (ve belki de Portekiz krizinden sonra münasebetlerinin gergin olduğu II. Philip'ten), elçilerin Venedik'te alıkonması emrini verip, kendi büyükelçisine onları İstanbul'a dönmek için ikna etmesi talimatını verdi⁶⁸. Türklere karşı çok açık bir hakaret vardı, ama yine de elçiler geri dönmeyi reddettiler. Bunu yapmaları şüphesiz hayatlarına mâl olurdu.

⁶⁵ CSPV VIII: 1. Bu zamanda Doğu Akdeniz'deki Fransız tesiri hala çok güçlü idi. Bkz. "Autorité des agents de la France dans le Levant en 1570," *Revue française d'histoire d'outre-mer* 4 (1923):152-57.

⁶⁶ BNP, Fonds français, 16141, s. 58v-74. Saint-Priest, *Mémoires*, 381-92. Flassan, *Hist. gen. de la diplomatie* II: 97-98.

⁶⁷ IFP, Godefroy, 516, s. 179-189v, Temmuz 1581; Charrière, *Négociations/ Levant* IV: 51-56, Germigny'den III. Henry'ye, 10 Haziran 1581.

⁶⁸ BNP, Fonds français, 4824, s. 24-27. Charrière, *Négociations/ Levant* IV: 72.

Üç aylık utanç verici bir gecikmenin ardından, Venedik ve İstanbul'daki Fransız büyükelçilerin girişimleri neticesinde, Türk temsilcileri Paris'e davet edildi. Temsilciler, 1581 yılının Aralık ayında Paris'e ulaştılar. Onların karşılanmaları ve ağırlandırmaları şaşaalı bir biçimde oldu. İçlerinde "içerisi 1.000 altın ecü ile doldurulmuş gümüş bir kâse, 10 ell (1 ell = 45 inç) uzunluğunda altın saçaklı keten kumaş, kral tarafından kuryelere verilen 30 ell uzunluğunda kırmızı kumaş ve Sultan'ın oğlu için verilen enfes güzellikte olan değerli bir saat" vardı⁶⁹. Fakat Büyük Türk'ün en çok istediği şey -sünnet düğününe bir temsilcinin gönderilmesi- Henri tarafından yerine getirilmedi. Henri dini sebeplerden ötürü daveti reddetti ya da öyle söylemeyi tercih etti. Sebebi ne olursa olsun, Sultan bu ters cevap karşısında derinden hislendi ve gücendi. Hakaretin boyutu, Germigny'nin bazı Türk devlet vekillerinden "kat'i saygısızlık" gördüğünü öne sürüp, karşılamada görünmeyi reddetmesi üzerine daha da şiddetlendi. Germigny'nin elçiliği, hüsrana ve kötüye giden ilişkiler ile son buldu⁷⁰.

Bu soğuk atmosferde İngiliz vekili İstanbul'a geri döndü ve daha önceki antlaşmasının onaylanmasında ve İngilizlerin Türkiye'deki ilk ikamet elçisi olarak kabul edilmesinde bir zorluk yaşamadı⁷¹.

Meseleleri Fransızlar açısından daha da kötü duruma getiren, 1585 yılında Germigny'nin yerine geçen Lancosme beyefendisi Jacques de Savary'nin yeteneksiz ve kibirli bir kişi olması, İngiliz temsilcileriyle görüşmeyi bile reddedip, Sultan'ı İngiliz kapitülasyonlarının iptali konusunda

⁶⁹ "Relations des ambassadeurs envoyez par le Grand-Seigneur, empereur des Turcs, vers le roy Henry III," Cimberet Danjou'da, *Archives curieuses ler ser.*, X: 173-74. Charrière, *Négociations/ Levant IV*: 114.

⁷⁰ "Relations de sieur de Germigny, de sa charge et legation du Levant, présentée au roy le 30 de mars 1585," Cimberet Danjou, *Archives curieuses*, X: 175-85.

⁷¹ Hakluyt, *Principal Navigations V*: 243-58; CSPV VIII: 52-55, 67-68, 88-90, 93-94; Horniker, "William Harborne," 303; Wood, *The Levant Company*, 12-13. Harborne'un Sultan'a sunduğu hediyeler arasında, çok doğru işleyen, çeşitli materyalden yapılmış, inci taşlarıyla bezenmiş, çoğu yıldız ve gümüş işçiliği olan bir saat vardı. PRO, Türkiye, S.P. 97/1 s.24-26. Venedik'teki Fransız büyükelçisi, Harborne'un Sultan'dan büyük itibar gördüğünü yazdı: AMAE, Mém. et doc., Venedik, 31, s. 15. Derhal Tüccar Loncası bile, bilhassa Hollandalılar, Doğu Akdeniz ticaretinden bir pay koparmak için Akdeniz'e üşüştüler. Braudel, *The Mediterranean I*: 629-36; ve Pierre Jeannin, "Enterprises hanséates et commerce méditerranéen à la fin du XVIe siècle," *Histoire économique du monde méditerranéen, 1450-1650 : Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel* (Toulouse : Privat, 1973), 263-76.

başarısız bir şekilde aldatmaya çalışması idi⁷². Sadece İspanyol Armadası'nın oluşturduğu tehdit, Fransız ve İngilizleri zoraki bir ortaklığa sürükledi. Bu ortaklıkta da, İngiliz vekili Türkleri İspanya'ya karşı bir deniz saldırısı düzenleme hususunda kandırmak için başı çekiyordu⁷³.

Armada hadisesi son bulunca, artık Lancosme'un da suyu iyice ısınmıştı. Fransa, iç savaşlarının en dehşetli safhasındaydı. Katolik Cephesi şimdi Fransa'nın yarısını kontrolü altına almıştı. III. Henri, eski düşmanı Protestan Hugenotların lideri Navarrelı Henri'nin yanına kaçmıştı. Kral öldürüldükten kısa bir süre sonra, yeni kral IV. Henri (Navarrelı Henri) Lancosme'un geri çağrılmasını emretti ve yeni bir Fransız ikamet elçisi gönderilene kadar İngiliz büyükelçisi Edward Barton'ı her iki ülkenin ortak temsilcisi olarak atadı. Fakat, sadık bir Katolik ve Fransız Katolik Cephesi'nin destekleyicisi olan Lancosme ayrılmayı veya karargâhını bir İngiliz vekiline bırakmayı reddetti. Sonunda Sultan tarafından tutuklandı ve 1592 yılına kadar hapistede kaldı⁷⁴.

Tam da bu zamanda, Lancosme'un genç ve gayet vasıflı olan yeğeni, Brèves beyefendisi François de Savary -ki amcasına Doğu Akdeniz'de eşlik edip, elçilik sekreteri olarak hizmet etmişti- ikamet büyükelçisinin karargâhına tayin edildi⁷⁵. Bu, böyle bir görevi icra etmek için zor bir zamandı, ama de Brèves Fransız hizmetindeki en becerikli ve tesirli diplomatlardan biri olduğunu ispat etti. O, hem önemli bir âlim hem de Doğu edebiyatına ve dillerine karşı eğilimi olan bir yazardı. Sonunda Türk dilini de öğrendi ve kendisine hem sarayda, hem de seyahat ettiği yerlerde saygı duyuldu. Uzun görevinin sonunda,

⁷² BNP, Fonds français, 7094, s. 11-61v; 15870, s. 248-55; 23405, s. 303-64; Cinq cents de colbert, 102, s. 449-57; Dupuy, 587, s. 239; Arsenal, 4769; Bibliothèque Municipale de Besançon, Granvelle Koleksiyonu, MS. 33, s. 263-72v; CSPV VIII: 210, 497, 501, 545, 547; ve Charrière, *Négociations/ Levant* IV: 484-542, 634-64, 714-20. Lancosme'un 25 Temmuz 1586'daki en çok dikkati çeken mektuplarından birinde, Uluç Ali'nin Kızıl Deniz ile Akdeniz'i birbirine bağlamak için Süveyş'ten geçen bir kanal inşaa etme niyetinin raporu vardır. Charrière, *Négociations/ Levant* IV: 535-39.

⁷³ CSPF XXI: 504, 508-9, *passim*; Horniker, "William Harborne," 307-11; Conyers Read, *Mr. Secretary Walsingham and the Policy of Queen Elizabeth* (Londra: Oxford University Press, 1925), III: 226-28, 329-32.

⁷⁴ CSPV IV: 27-29, 36-38, 50-52, 61.

⁷⁵ BNP, Fonds français, 7161, 15869, s. 41-58; 16144, s. 208-380; Dupuy, 121, s. 103-32; Cinq cents de colbert, 100, s. 170-226; 107, s. 1-30; Clairambault, 1221, s. 199-220; IFP, Godefroy, 270, *passim*.

1605 yılında Fransa'ya döndüğü zaman, yanında bir kütüphane dolusu Türk ve İran kitapları ve el yazmaları vardı⁷⁶. O, belki de Ogier Ghiselin de Busbecq'den sonra Avrupalıların (birkaçının) gözlerini ve akıllarını Türk yaşantısı, edebiyatı ve düşüncesine açan ikinci kişiydi.

De Brèves'in ilk diplomatik başarılarından birisi, Marsilya'yı -bir Katolik cephesi şehri olarak, cephenin çıkışa geçtiği 1589-1594 yılları arasında kraliyete karşı ayaklandı- IV. Henri'nin otoritesini kabul etme konusunda ikna etmek üzere Türk yardımını elde edebilmesidir. Sultan III. Murad'ın, Marsilya'ya ayaklanmayı bırakıp, Fransa kralına sadakat gösterin diye baskı yapmasının en büyük sebebi, kişisel olarak de Brèves'e duyduğu saygıdır. Sultan, şehre yazdığı dikkat çeken mektubunda, "*Biz size, liderlerinize teslim olmayı ve hükümdarların içinde en âlicenap ve kuvvetlisi olan Navarre kralı Henri, yani şimdiki Fransız imparatoruna şükranlarınızı sunup, itaat etmenizi emrediyoruz. Eğer endişe verici inatçılığınızda ısrar ederseniz, kayıklarınıza ve onların yüklerine el koyulacak ve adamlarınız köle yapılacaktır.*"⁷⁷ diyerek ultiमतom veriyordu.

De Brèves'in son başarısı, Türkler ile yeni bir ticarî antlaşmayı sonuca ulaştırması idi. Fransa, içteki sıkıntılarından kurtulmuş ve IV. Henri sonunda tahta çıkmıştı. Sultan Murad 1595 yılında ölünce, yerine oğlu III. Mehmed geçti. 1597 yılı kapitülasyonları otuz iki numaralandırılmamış fıkra içeriyordu ve aralarında, şimdiye kadar yasaklanmış olan, Türkiye'ye Kurtuba derisini ve ipliğini ihraç etme ruhsatnamesi; yabancı baharatın ithalindeki vergilerden muafiyet; korsanlara Fransız gemilerinden yağmaladıkları malları geri verme konusunda baskı yapma ve sorumluları cezalandırma sözü vermek⁷⁸ de vardı.

⁷⁶ BNP, Fonds français, 15528, 18600; Dupuy, 673, s. 131-32; 812, s. 282-83. Bkz. Michaud, *Biographie universelle ancienne et moderne* (Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1966), V: 502.

⁷⁷ PRO, Türkiye, S.P. 97/2 x.26; Michaud, *Biographie universelle* V: 502, ve *Nouvelle biographie générale* VII: 355.

⁷⁸ BNP, Fonds français, 3653, s. 1. Korsanlık, Akdeniz gemiciliği için büyüyen bir tehdit idi. Bkz. Stanley Lane-Pole, *The Barbary Corsairs* (Londra: Unwin, 1890); G. N. Clark, "The Barbary Corsairs in the Seventeenth Century," *Cambridge Historical Journal* 8 (1944): 21-35; ve bilhassa Braudel'in *The Mediterranean* II: 865-91 ve Alberto Tenenti'nin *Piracy and the Decline of Venice, 1580-1615* (Londra: Longmans, 1967) kitaplarındaki müzakereleri öğretici.

Beş yıl sonra de Brèves, III. Mehmed'in 1603 yılında ani ölümünü müteakip, onun yerine geçen I. Ahmed ile de son bir antlaşma müzakere etti. Elli maddeden oluşan 1604 yılı kapitülasyonları, Fransız-Türk diplomasisinin başarılı yüzyılının doruk noktasıydı⁷⁹. Onlar Fransız tüccarlara mümkün olabilecek en büyük vergi ve gümrük fasılasını; Müslüman korsanlar tarafından taciz edilme muafiyetini (söylenmesi yapılmasından daha kolay); Fransız diplomat ve tüccar önceliğinin Akdeniz'de yeniden onaylanmasını tasdik ediyordu. Antlaşmanın başka bir özelliği de, daha önceki yenilenmelerde de belirtilen dinî teminatlar konusundaydı ama ilk defa 1604'te bu kadar açık olarak Filistin'deki kutsal yerlerin koruyuculuğunu Fransızlara ihsan ediyordu. De Brèves'in elde edemediği tek şey, İngilizlerin kendi bayraklarıyla ticaret yapma hakkının iptalini sağlayamamış olmasıdır. 1612 yılında buna benzer bir imtiyaz Hollandalılara da verilmişti, ama bu başka bir hikâyledir.

Bütün bunlar, Doğu Akdeniz ticaretine katılma konusunda birçok Avrupa ülkesinin hevesli olduğunu gösteriyor. Ticarî hakların ve imtiyazların da Fransa'nın Doğu diplomasisinin merkezinde olduğunu, yani bunun askerî ittifak için bir kılıf teşkil etmediğini anlatıyor. Kral XIII. Louis için yazdığı biyografide de Brèves, Türk antlaşmasının faydasını özetlerken, "*Şimdi binden fazla kayık Provence ve Languedoc kıyılarında, sadece kendi zenginleşmeleri için değil, ayrıca Fransa'nın diğer bölgelerinin yararını da düşünerek hareket edip, Türk İmparatorluğu'nda ticaret yapıyorlar*"⁸⁰ diyor. İç savaşlarının sona ermesi, kralliyetin yeniden teşkil edilmesi ve bazı ekonomik kuralların önceki on yılın karmaşasından sıyrılıp, yeniden düzenlenmesiyle birlikte Fransa, başarılı Türk diplomasisi sayesinde tekrar ticarî fırsatların sunduğu avantajları elde edebildi.

Çeviren: Ayşe KILIÇ*

⁷⁹ BNP, Cinq cents de colbert, 483, s. 17-42; BNP, Fonds frs, 4824, s. 37-45; 7094. s. 65-80v ; 20982, s. 259-309; Dupuy, 429, s. 89-92. *Relations des voyages de monsieur de Brèves, ... Ensemble un Traiclé fait l'an 1604 entre le Roy Henry le Grand, & l'Empereur des Turcs*, vs. (Paris: Chez Nicolas Gasse, 1628); Saint-Priest, *Mémoires*, 415-30; Testa, *Recueil des traités* I: 1411-51 ; ve Gabriel Effendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, vs. (Paris: Cotillon, 1897) I: 93-102.

⁸⁰ Testa, *Recueil des traités*, I, 176; Bruncau, *Traditions et politique de la France au Levant*, s. 36.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı; aysekilic@yahoo.de.

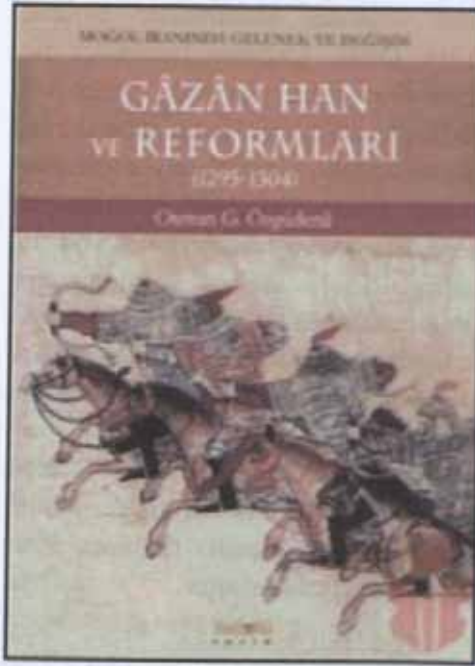
Abstract**THE OTTOMAN TURKS IN SIXTEENTH CENTURY
FRENCH DIPLOMACY**

The period, in which the diplomatic relations between the Ottoman empire and the European nations were developed close, was the first half of the sixteenth century. The leading roles in this regard were played by Suleiman "The Magnificent" and the French king, Francis I. The common interests of two countries, one Muslim and the other Christian, formed the groundwork of Turkish-French negotiations for a long-term cooperation. The French-Turkish alliance had become a valuable part of French foreign policy, primarily for commercial reasons in the Mediterranean. While many of the European nations were deuthusiastic about participating the commerce of the Levant, France obtained more trading rights and privileges compered to the others, through the success of its Turkish diplomacy.

Keywords: 16th century, Suleiman "The Magnificent", Francis I, Mediterranean, the Levant trade.

KİTAPİYAT

Osman G. Özgüdenli, *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, XIX + 524 sayfa + 27 adet mektup, sikke, minyatür, resim, soy ağacı.

Batı Asya, Yakınoğu ve Anadolu'nun 1220 yılından itibaren Moğollar tarafından istilası bu bölgelerde yaşayan millet ve devletlerin

siyasî, sosyal, kültürel ve iktisadî yapıları üzerinde oldukça derin tesirler bırakmıştır. Harizmşahlar uzun süre Horasan, Mâzenderân, Mâverâü'n-nehr, Kirman, Irak-ı Acem gibi bölgeleri topraklarına katarak, İran coğrafyasında siyasi birliği yeniden kuran büyük bir Türk İmparatorluğu olarak hüküm sürdüler. Ancak bir süre sonra Harizmşah-Moğol münasebetleri ve sorunları yaşanmaya başladı. Harizmşahlar ile Moğollar arasında tarihte Otrâr faciası olarak bilinen anlaşmazlık üzerine Moğol istilası baş gösterdi. Bu faciada Harizmşahlar, Otrâr valisinin emriyle, Cengiz Han'ın gönderdiği 450 kişilik Moğol ticaret kervanını yağmaladılar ve kervandakilerin büyük çoğunluğu öldürüldü. Yaşanan bu olayların ardından Cengiz Han, Otrâr valisinin kendisine teslim edilmemesi üzerine kısa süre içinde çok güçlü bir orduyla harekete geçti. Harizmşah Muhammed ise bu kadar güçlü bir ordunun karşısında topyekun bir savunmayı değil ordusunu şehirlere taksim ederek savunma savaşı yapmayı uygun gördü. "Harp sürat işidir"